

BARTHES, PROUST, BAUDELAIRE VE ÖTEKİLER

Mehmet Rifat göstergebilim, eleştiri kuramları ve Fransız edebiyatı alanlarında çalışıyor.

*Mehmet Rifat'ın
YKY'deki kitapları:*

XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergibilim Kuramları:

1. Tarihçe ve Eleştirel Düşünceler (1998, 2005, 2008, 2013)

XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergibilim Kuramları:

2. Temel Metinler (1998, 2005, 2008, 2014)

Homo Semioticus ve Genel Göstergibilim Sorunları (2007, 2011)

Entelektüel Anlatıyı mı Savunuyorum? (2012)

Roman Kurgusu ve Yapısal Çözümleme (2012)

Otantik Snoplar: Marcel Proust'un Roman Karakterleri (2014)

Marcel Proust ya da Bir Roman Yaratmak (2015)

Barthes, Proust, Baudelaire ve Ötekiler (2016)

MEHMET RİFAT

Barthes, Proust, Baudelaire
ve
Ötekiler

Eleştirel Deneme

YAPI KREDİ YAYINLARI

Yapı Kredi Yayınları - 4569
Edebiyat - 1297

Barthes, Proust, Baudelaire ve Ötekiler / Mehmet Rifat

Kitap editörü: **Ersel Topraktepe**

Kapak tasarımı: **Nahide Dikel**
Sayfa tasarımı: **Mehmet Ulusel**
Grafik uygulama: **İlknur Efe**

Baskı: Acar Basım ve Cilt San. Tic. A.Ş.
Beysan Sanayi Sitesi, Birlik Caddesi, No: 26, Acar Binası
34524, Haramidere - Beylikdüzü / İstanbul
Tel: (0 212) 422 18 34 Faks: (0 212) 422 18 04
www.acarbasim.com
Sertifika No: 11957

1. baskı: İstanbul, Şubat 2016
ISBN 978-975-08-3595-7

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş. 2016
Sertifika No: 12334

Bütün yayın hakları saklıdır.
Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
İstiklal Caddesi No: 142 Odakule İş Merkezi Kat: 3 Beyoğlu 34430 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
<http://www.ykykultur.com.tr>
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
İnternet satış adresi: <http://alisveris.yapikredi.com.tr>

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık
PEN International Publishers Circle üyesidir.

İÇİNDEKİLER

Sunuş • 7

Roland Barthes

Benim Barthes'larım: Yeniden • 11

Marcel Proust

Yayıncısını Arayan Romancı ya da Edebiyat Tarihinde Yeniliğe

Kapalı Editörler Skandalı • 27

Walter Benjamin'in Proust'u • 31

Freud'da Bilinçdişi, Proust'ta Meçhul Göl • 34

Proust'un Çeviri Anlayışı ile Anlatıcısının Çeviri Anlayışı • 37

Bir Roman Tekniği Üstüne Fragmanlar • 42

Zaman Üstüne Anlatı Kuranlar • 48

Marcel Proust'u ve Yapıtını Ne Kadar Tanıyorsunuz? • 53

Charles Baudelaire

Hangi Baudelaire? • 67

Paul Éluard

Özgürlüğün Başına Gelenler • 79

Albert Camus

Albert Camus: *Filozofların Tulûatı* • 91

Orhan Pamuk

Romancı Örnek Okuruna Yol Gösteriyor • 101

Bir Roman, Bir Sonsöz ve Bir Şema-Sözlük • 103

Roman Girişinin İşaret Ettikleri • 109

Güven Turan

- Bir Anlatıcının Seslendiği Gücül Örnek Okur • 117
Roman Üçlemesini Yorumlayan Eleştirinin Ana Çizgileri • 121

Öteki Eleştirel Denemeler

- Roman, Öykü, Anlatı, Enfra-Roman, Enstantane ve Diğerleri • 131
Boris Vian, *Günlerin Köpüğü*, Pléiade Ödülü, Sartre,
Queneau ve Ötekiler • 134
Jean Tardieu: Kısa Bir Şiire Kısa Bir Yorum • 138
Sükûtun Hataları ile *Devinek* • 142
Anlatının Diliyle Konferans Çevirmeninin “Ölüm”ü • 146
Bir Editörün Kâbusu: Gezgin-Logore Yazarlar Bulvarları
Kaplamışlar • 148
Övgü ile Sövgü • 151
Yabancı Özel Adların Sesletimi ve Yazımı • 152

Özel Ek

- Entelektüeller Sözlüğünün Ölçütleri • 157

Kavramlar Dizini • 167

Özel Adlar Dizini • 171

Sunuş

Barthes, Proust, Baudelaire ve Ötekiler 2008-2015 arasındaki “Bakış Açısı” yazılarını içeriyor.

Çoğu *Varlık*'ta, ikisi *Kitaplık*'ta yayımlanmış, biri de daha önce hiç basılmamış “eleştirel denemeler” bunlar.

Hepsi belli bir “Bakış Açısı”nı yansıtıyor: Yazarları, yapıtları, olayları, olguları, kavramları birer *metin* olarak okumaya ve yorumlamaya çalışan *gösterge eleştirisi*nin “Bakış Açısı”nı.

Kitap yakın zamandan uzak zamana uzanan bir süreçteki üç *modern klasik* yazarla açılıyor: Barthes, Proust, Baudelaire. “Bakış Açısı”nın yönünü de onlara yıllardır duyulmuş yakınlık belirliyor.

Ardından, son dokuz-on yıldır üzerinde tek tek durulmuş yazar, metin, olay, olgu ve kavramlara ilişkin çözümler, gözlemler, yorumlar geliyor.

Sondaki “Özel Ek” de “Bakış Açısı”nı ve kitabı kapatan bir yorumu, “entelektüel” kavramının yorumunu sunuyor.

• • •

Barthes, Proust, Baudelaire ve Ötekiler “Günlerin Getirdiği Hazlar”dı: “Uzun zaman, geceleri çok geç yattım”.

Mehmet Rifat
Beylerbeyi, Ocak 2016.

Roland Barthes

Benim Barthes'larım: Yeniden

Türkçede Roland Barthes üstüne yazılmış metinlere topluca bir göz atma gereği duydum geçtiğimiz günlerde. Bu konuda gerçeğe uygun değerlendirmeleri ne kadar vurgularsak vurgulayalım bilmez-bilirler yine bildiklerini karalıyorlar. Kimi Barthes'i salt dilbilimci olarak görüyor; kimi Barthes'i Marksist olmadan radikalleşen (?) biri olarak, hatta çoğu zaman yalnızca Marx yanlısı (Marksiyen) biri olarak nitelendiriyor; kimi Barthes'i komünist diye yaftalıyor; kimi Barthes'i doğrudan Sartre'in ya da Brecht'in izleyicisi sanıyor; kimi Barthes'i hiç duraksamadan modern bir yazar diye kabul ediyor; kimi Barthes'i doğrudan avangard sayıyor; kimi Barthes'a postmodernizmin kurucuları arasında yer veriyor; kimi Barthes'i roman yazarı olarak anmak istiyor; kimi Barthes'i trafik kazasında öldürüyor; vb.,vb. Bunlar Barthes'i belli kategoriler içine sokmaya, sıkıştırmaya, hatta olduğundan farklı göstermeye, özgün niteliklerinden "saptırma"ya çalışanların öbeğini oluşturuyor. Bir de yazdıklarımızı kesip yapıştırarak kendi adlarına "tez ambalajlayanlar" öbeği var. "Saptırıcılar"la da "ambalajcılar"la da uğraşmaya değmeyeceğini çok iyi biliyorum. Burada onlara yer verecek değilim.

Aşağıda, Barthes üstüne 2007-2008'de kaleme almış olduğum bir yazıyı¹ genişleterek yeniden sunmanın Bakış Açısı sağlam okurlar için daha yerinde olacağını düşünüyorum.

0. Bu yazı bir özellikler sıralaması olacak: Bana göre bendeki Barthes'ların ayırıcı niteliklerini hiçbir öncelik-sonralık gözetmeden kalemin ucuna geldiği gibi, kalemin jestine göre, parçalar (fragmanlar) halinde sıralayacağım. (Barthes'ın düşünce dünyasının kronolojik ve tematik düzenini, özellikle de "göstergebilimsel serüven"ini bir başka yazımda vermiştim zaten.)²

1 "Benim Barthes'larım", Roland Barthes: "Yazma Arzusu" (haz. M. Rifat), İstanbul, Sel, 2008, s. 19-26; ilk biçimi Kitap-lık, 116, Mayıs 2008.

2 M. Rifat, XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları 1: Tarihçe ve Eleştirel Düşünceler, İstanbul, YKY; gözden geçirilmiş 5. baskı, 2013, s. 181-191. Ayrıca bkz.

1. Roland Barthes 25 Şubat 1980'de, geleceğin Fransa cumhurbaşkanı François Mitterrand ile yine geleceğin Fransız kültür ve milli eğitim bakanı Jack Lang'ın yanı sıra Jacques Bercque (toplumbilimci, Arap dünyası ve İslam tarihi uzmanı), Danièle Delorme, Pierre Henry ve Rolf Liberman'la (Mitterrand'ın isteği ve Lang'ın girişimiyle) Paris'te bir öğle yemeğinde buluşur. Kültür, edebiyat ve müzik konularının da konuşulduğu bu öğle yemeğinden sonra, Barthes evine yürüyerek dönmek, o arada da öğretim kurumundaki bürosuna uğramak ister. 1976'dan beri Edebiyat Göstergebilimi kürsüsünü yönettiği Collège de France binasının da bulunduğu caddede (rue des Écoles), karşıdan karşıya geçerken bir kamyonetin çarpması sonucu yere yuvarlanır. Burnu kanamaktadır. Hemen hastaneye kaldırılır. Kimse bu kaza geçirenin kim olduğunu bilmemektedir; üzerinde kimliğini belirten bir belge de yoktur. Kişinin Roland Barthes olduğu çok sonra anlaşılmış ve Fransız Basın Ajansı olayı ancak gece saatlerinde duyurabilmiştir.

Barthes trafik kazası mı geçirmiştir? Öğle yemeğinde birlikte olduğu kişileri ya da yemekte konuşulanları düşünmeye daldığı, kafası bunlarla meşgul olduğu için dalgınlıkla mı kamyoneti görememiştir? Yoksa Ekim 1977'de, hep birlikte yaşadığı ve anlatılamaz bir sevgiyle bağlı olduğu annesinin ölümü üzerine geçirdiği büyük sarsıntının (Proust'u anımsayın!)³ sonucu, yaşamdan haz alma duygusunu yitirip (bir bölümünü 1979'da kaleme aldığı *Ara Olaylar*⁴ adlı yapıtı ile ancak 2009'da yayımlanabilen *Yas Günlüğü*'ndeki⁵ hüznü de okuyabilirsiniz!) bir intihar girişiminde mi bulunmuştur? Görgü tanıklarından biri, Barthes'in, caddede karşıdan karşıya geçmeden önce, kamyonetin geldiği tarafa kesinlikle baktığını belirtmiştir!

Barthes, gençliğinde ağır biçimde geçirmiş olduğu ve toplumsal yaşamına bir bakıma yön vermiş verem hastalığının bedeninde bıraktığı derin izlerin de etkisiyle solunum güçlüğü çektiği hasta-

Roland Barthes: "Yazma Arzusu", agy; *Entelektüel Anlatıyı mı Savunuyorum?*, İstanbul, YKY, 2012, s. 87-89; "Kuramsal Düşüncenin Üretim Aşamaları", *Varlık*, Kasım 2012, s. 34-39

3 Bkz. M. Rifat, *Marcel Proust ya da Bir Roman Yaratmak*, İstanbul, İş Kültür, 2009, s. 12 ve 62; genişletilmiş 2. baskı, İstanbul, YKY, 2015, s. 20 ve 67.

4 İstanbul, Sel, 2008, 2. baskı, çev. S. Rifat.

5 İstanbul, YKY, 2009; çev. M. Rifat – S. Rifat.

nede bir ay yoğun bakımda kalır. Bu arada, hekimler, rahat nefes alabilmesi için, soluk borusunu “keserek” (*trakeotomi*) tüp yerleştirmek isterler. Barthes bu konuda kendini ikna etmeye çalışan yakın dostlarına, takılı solunum cihazı nedeniyle konuşamadığı için, kızgın bir biçimde elleriyle işaret ederek “Gırtlığımı kesecekler...” demek ister. Ama sonunda operasyon zorunlu olarak yapılır. Bu durum, Barthes'ı ruhsal açıdan iyice sarsar. Bedeni bitkin düşer. Yaşamak için vermesi gereken mücadeleden tümüyle vazgeçmiştir artık. Ve kazanın üstünden yaklaşık bir ay geçmiştir ki, Barthes, 26 Mart günü hastanede ölür. (Ayrıca bkz. L.-J. Calvet.)⁶

2. Ölenin dostu çok olur. Apansız öldüğünde de onu tanımış olduğunu, yakını olduğunu, R. Barthes'in değil de Roland B'nin yakını olduğunu vurgulamaya çalışanlar çok ama çok oldu. Ancak Sartre'in ölümünde (o da 1980'de Barthes'tan yirmi gün sonra ölmüştü) Paris'liler Montparnasse mezarlığına doğru yollara dökülürlerken, Barthes sessiz sedasız, yalnızca en yakın dostları tarafından uğurlanmıştı. Barthes'in mezarının nerede olduğunu bugün kaç kişi biliyor acaba? Ama Barthes, “Çağımızın Bilinci” diye nitelendirilen Sartre'i düşünsel ilgi açısından çoktan geride bırakmıştı.

3. Hep bir modern olarak kimi kez de bir öncü olarak tanıtıldı. Ama o öncü sanatın, öncü edebiyatın, yani *avangardın* “artçılar”ı arasında yer aldığını söylerdi. Kendisine, son yıllarda, modern değil de *anti-modern* diyenler oldu: İşin aslı, o, hep bir *modern klasik* olarak yaşadı: Bir Gide gibi, bir Proust gibi *modern klasikti* o. Kendi deyişiyle, “öncülerden olmak, neyin yitip gittiğini bilmekti; artçılardan olmaksızın yitip gitmiş olanı sevmeyi sürdürmekti” (bkz. A. Compagnon).⁷ Gerçekten de her aşamada bir *modern klasikti* o. Kendisini hiçbir zaman bir avangard, bir öncü olarak sunmadı. “Öncülerin artçısıydı”, daha doğrusu, hemen yukarıda kendi deyişiyle belirttiğimiz gibi, öncü sanatçıların artçıları arasında yer aldığını söylerdi. Öncü edebiyatçıları, tiyatrocuları, felsefecileri tanıttığı, onlardan söz ettiği görülürdü hep, ama onların da klasikleşmeye yüz tutmuş olduklarını göstermesini bilirdi.

6 L.-J. Calvet, *Roland Barthes*, Paris, Flammarion, 1990 (Türkçe çevirisi: *Roland Barthes*, İstanbul, YKY, 2016; çev. S. Rifat).

7 A. Compagnon, *Les Antimodernes. De Joseph de Maistre à Roland Barthes*, Paris, Gallimard, 2005.

4. Proust'u, Chateaubriand'ı, Balzac'ı, Flaubert'i, Racine'i hiç unutmadı. Onları hep sevdi, onları okumaktan, incelemekten, alıntılarmaktan hep haz duydu. Racine tiyatrosu üstüne bir inceleme (*Sur Racine*), Balzac'ın bir anlatısı (*Sarrasine*) üstüne de bir çözümleme (*S/Z*) yayımladı.

5. Önceleri filologdu, daha sonra Marx'çılığa, Sartre'a ve Brecht'e açık-kapalı göndermeler içeren yazılar kaleme aldı, ardından yapısal yöntemi (Saussure, Hjelmslev, Jakobson) benimsedi, Avrupa göstergebiliminin kurulmasına katkıda bulundu, çok geçmeden Metin kuramına yaslandı, Collège de France yıllarında da yeniden filolojiye döndü. İnsan bilimlerinden ya da dil bilimlerinden giderek uzaklaşmasını bakın neye bağlıyordu: Ona göre insan bilimleri kendi söylem üretme biçimlerini sorgulamıyorlardı; bu bilimsel dallar söylem üretimini etkileyen iki aşamayı (ideolojiyi ve bilinçdışını) dikkate almıyorlardı. Barthes ise söylem üretiminin, söz konusu iki aşamanın etkisi altında kaldığının yapılan araştırmalar sonucunda ortaya çıktığını, daha 1975'te belirtiyordu.⁸ Bu nedenle de düşünsel yaşamında belli bir noktadan sonra psikanalize yönelmişti. (Ama Barthes dil bilimlerine biraz haksızlık ediyordu: Çünkü söylem üretimi bir yandan dilbilimsel pragmatik (edimbilim) denilen etkinlik alanının konusu olmuştu, öte yandan da göstergebilim yalnızca metinleri incelemiyor, metinlerin üretilme sürecini de inceleme alanına katıyor, kendi söylem üretme biçimini de sorguluyordu.)

6. Son yıllarında edebiyatın öldüğüne, ölmeye yüz tuttuğuna inanıyordu. Proust'tan (*Kayıp Zamanın İzinde*) sonra roman yazılmadığını düşünüyor ve söylüyordu. Edebiyatı kurtarmanın yolunun, roman yazmak değil, romanın hazırlanışından söz etmek, *romanın fantazmasını* düşünmek olduğunu belirtiyordu. *Romanın Hazırlanışı*'ndan söz ederek edebiyatı yaşatma, edebiyatı sevmeyi sürdürme yolunun da Şiire dönmekle, Haykuya dönmekle; Satori'yi, Epifani'yi, Ara Olayları not etmeye dönmekle yakalanabileceğini düşünüyordu. Bütün bunlar onun için birer Şiir'di. Ölmekte olan edebiyat da, ona göre, varlığını bu Şiirlerde sürdürebilecekti.

8 Bkz. R. Barthes, *Le grain de la voix. Entretiens (1962-1980)*, Paris, Seuil, 1981, s. 228.

Romanın Hazırlanışı derslerinde Haykuya bu denli fazla yer vermesinin nedeni de buydu.⁹

7. Her zaman parçalı (*fragmanter*) anlatımı sevdi. Ama Proust'un *Kayıp Zamanın İzinde*'sini de yazmış olmayı istedi. Belleğinin üstünde sislerin dolaşmasının, roman diye adlandırılan o *rapsodik yapıyı*, o organik yapıyı bir katedral inşa eder gibi ya da bir giysi diker gibi (Proust'a göndermelerle kuşkusuz) oluşturmayı olanaksız kıldığını belirtirdi derslerinde:

“[Benim de bir roman yazdığım söylenir (söylentinin alışılmış yolculuğu) oysa bu doğru değildir; eğer böyle olsaydı, romanın hazırlanışıyla ilgili bir ders önermezdim elbette: Yazmak gizlilik ister. Hayır, bir Romanın Fantasma'sındayım ben (...).”¹⁰

8. Parçalı anlatım onda bir bakıma “anarşist” bir yazı yaratmıştı. Ama bu “anarşist” yazı sisteminin ifade ettiği de “anarşizm” değildi kuşkusuz. Onun böyle bir yazı sistemindeki temel amacı biçimlerin katılaşmasını önlemektir. İşte Barthes'ın parçalı yazı biçimi de bunu başarıyordu. Barthes böyle bir katılaşmayı önlemenin yolunun da görünüşte klasik olan bir kod içinde kalıyormuş gibi yapmaktan geçtiğini belirtiyordu. Yani onun buradaki amacı, yazısına belli üslup kurallarına uyuyormuş havası vermektir. Böylece, görünüşte düzensiz olmayan bir biçim içinde son noktadaki anlamın ayrışmasını da sağlamış olduğuna inanıyordu.¹¹

9 Bkz. R. Barthes, *Romanın Hazırlanışı I, II*, İstanbul, Sel, 2006-2011; çev. M. Rifat – S. Rifat. Derslerin, yazıların, konferansların yıllardır süren rutininden bunalan ve annesinin ölümünden sonra da yaşam biçimini değiştirip kendine bir *Vita Nova* yaratmak isteyen Barthes, içine her türlü fragmanı, günce parçalarını, yaşadığı ara olayları, fişlere yazdığı notları, düşüncelerini, portreleri, küçük-anlatıları katacağı, bir bakıma Proust'vari bir roman yazma isteğine yönelmiş, bu amaçla birkaç sayfalık bir program taslağı da hazırlamıştı (“*Vita Nova*”, *Œuvres complètes V*, s. 996-1001 ve 1007-1018; bu taslak elyazılı olarak ölümünden sonra bulunmuştur); ancak anımsamaya dayalı bir roman yazabilmek için belleğinin yetersizliğini görünce ve buna bir de annesinin ölümü eklenince bu işten vazgeçip *Romanın Fantasma'sı*'nı yaşamaya başlamış, bu doğrultuda da *Romanın Hazırlanışı* derslerini vermişti. (Bu konuda ayrıca bkz. M. Rifat, *Entelektüel Anlatıyı mı Savunuyorum?*, agy, s. 136.)

10 Bkz. *Romanın Hazırlanışı I*, agy, s. 45 ve ötesi. Ayrıca bkz. üstteki 9 numaralı dipnot.

11 Bkz. R. Barthes, *Le grain de la voix*, agy, s. 226.

9. Güncel olanı değil, güncel olmayanı severdi. Ama içine girdiği ortam onu hep gündemde tuttu: Onu hep moda yazar kıldı.

10. O fotoğrafının çekilmesinden de sıkılırdı. Dönemin Fransa cumhurbaşkanı Valéry Giscard d'Estaing'in davetine giderken ya da bir konferans sırasında, bir röportaj sırasında neredeyse zorla çekilmiş fotoğraflarına bakın, yüzündeki sıkıntıyı okursunuz. Hele 1978-1979 ders döneminin sonunda salonda fotoğrafını çekmek için yarışanları ve patlayan flaşları görünce, sıkılarak, eliyle ve mimikleriyle "n'olur yapmayın" "deyişi" gözlerimin önünden hiç gitmiyor (yanlış anlaşılmasın ben fotoğraf çekenler arasında yer almıyordum). Ama sonunda ortam, çevre, basın onu fotoğrafçı çekilmeyi en çok seven yazar haline dönüştürdü. Gerçekten de fotoğrafı en çok çekilmiş bir yazar olarak tanındı. O bu açıdan bir Beckett değildi. Sonunda yine kendi fotoğraflarına kendisi yer verdi kendisine yönelik olarak yazdığı kitabında (Roland Barthes'in *Roland Barthes*'i¹² bir biyografi değil bir Barthes anlatısıydı; Barthes, Barthes'i parçalı anlatımıyla, fotoğraflarıyla bir anlatı kişisi olarak ele alıyordu). Sanki kendi imgesini yorumlayabilmek için fotoğrafının çokça çekilmesine izin verir gibiydi. Bu yetmedi, sonunda fotoğraf üstüne de âdeta bir anlatı-kitap yazdı (*La chambre claire* [Aydınlık Oda]).

11. İlgi duyduğu bir etkinlik alanı moda haline geldiğinde, o, söz konusu alanı işi daha iyi sürdürebileceklerle bırakıp oradan uzaklaştı. Ama geriye çekilip de köşesine kapanmadı. Tam tersine bir *Vita Nova* özlemi içinde kendine hep yeni alanlar yarattı. Moda olanı bırakıp yok olmakta olanı gündemde tutmaya çalıştı. *Modern klasik* olmayı yeğledi. Hep.

12. Klasik edebiyata, klasik dile ve romantik edebiyata hayran kaldı. Yepyeni benzetmelerle, çağrışımlarla dolu bir anlatım içinde geçmiş dili de koruma kaygısı duydu. Etimolojiye başvurmayı hiç aksatmadı. Çoğulanlamalı sözcükleri etimolojiye bakarak ortaya çıkarmaya bayılırdı. Bir sözcüğü yeni bir anlamla donatırken, o sözcüğün eski anlamlarını da aynı anda gündeme getirmeye ayrı bir özen gösterirdi: Anlatımdaki bu modern klasiklik de özellikle Barthes çevirmenlerini çıldırtırdı!¹³

12 İstanbul, YKY, 1998, 3. baskı, 2015, çev. S. Rifat.

13 Barthes ve çeviri konusunda bkz. M. Rifat, *Entelektüel Anlatıyı mı Savunuyorum?*, agy, s. 138-140.

13. Ama modern olup olmamak da onun umurunda değildi.

14. Yeni Roman hareketinin tanınmasını sağladı, *Tel Quel*'cilere (özellikle Ph. Sollers ile J. Kristeva'ya) destek verdi; onlarla yakın dostluk kurdu. Hatta *Tel Quel*'cilerden el alıyormuş gibi yaptı. El verdiklerinden el alıyormuş gibi yapmak da Barthes'a özgü bir tutumdu. *Godot'yu Beklerken*'i herkes hâlâ öncü tiyatronun önde gelen örneği diye sunarken, o yüz bine yakın seyircinin izlediği bu oyunun “sosyolojik açıdan öncülüğü nerede kaldı” diye yazdı.¹⁴

15. Mitleri yıkmak için yola çıktı. Yıkılan mitlerin yerlerine hemen başka mitlerin gelip konduğunu gördü. (Greimas da mitlerle ilgili bu durumu seminerlerinde sık sık vurgulardı.)

16. Benim Barthes'larım arasında bir de son derslerindeki Barthes vardı: *Romanın Hazırlanışı*'ndan söz etmeye başlamış, herkesin boşuna beklediği o romanı yazmaya da ulaşmamıştı elbette. Ancak Yazma Arzusu da tükenmemişti. Yazmayı arzuladığı ama yaz(a)madığı yapıtını tanımlamak için de üç sıfat kullandı: Yalın olan (yani öncelikle okunabilir olan), bir soy zincirini sürdüren (yani geleneği kucaklayıp Eskileri yeni sözcükler, yeni eğretilmeler arasından *kaydırarak* sürdürmeyi başarabilen) ve arzulanabilir olan (yani dili, Barthes için de Fransız dilini sevdirebilen).¹⁵ Birçok Barthes arasında bir tek Barthes varlığını korudu hep: Modern klasik olan Barthes. *Romanın Hazırlanışı* derslerindeki Barthes bu yanıyla iyice belirginleşmişti. “Kuğunun Şarkısı”ydı bu dersler:

“[*Romanın Hazırlanışı II*de] ‘Yazma Arzusu’ ile ‘Yazma Praksisi’ne ilişkin görüşlerini, özellikle Rousseau, Chateaubriand, Balzac, Flaubert, Proust, Gide, Michelet, Tolstoy, Nietzsche, Kafka ile özdeşleşerek ve bu arada kendi yazar kimliğinin çöşkülleri ile bunalımlarını da sergileyerek sunan Roland Barthes, “Romanın Hazırlanışı”nı neredeyse bütün aşamalarıyla işlerken kendi Roman Fantasma’sını da gerçekleştirmiş oluyor. / ‘Benliğindeki özel kişiliği konuşurmak, onun sesini duyurmak isteyen’, bu amaçla da ‘hiçbir şeyi öğretmemeyi’, ‘öğrenilmiş olanı da unutulmayı’ arzulayan bir son Barthes’in alçakgönüllü sesi yükseliyor yoğun satırlar arasından: ‘İktidara hiç yer vermeyen, içinde biraz bilgi, biraz bilgellik ve en çok da tat

14 A. Compagnon, *agy*, s. 419.

15 Bkz. R. Barthes, *Romanın Hazırlanışı II*, *agy*, s. 226-233.

barındıran' bir Sapientia'nın sesi. / 'Eski bir zevki dönüşüme uğratarak' "yeni bir zevkin kendisini göstermesini" sağlayan bir Modern Klasikle, bir Son Barthes'la karşı karşıyayız. (...) / *Romanın Hazırlanışı 1 ve 2: Geleneği kucaklayıp Eskileri Yeni Sözcükler, Yeni Eğretilmeler (Metaforlar) arasından kaydırarak sürdürmeyi amaçlayan bir Modern Klasik yazarın yapıtı olarak alınmalıdır. / Romanın Hazırlanışı 1 ve 2: Roland Barthes'in Son Büyük Yapıtı'dır. 'Kuğunun Şarkısı'dır.'*¹⁶

17. Ben Barthes'in yapıtlarının varlığıyla 1970'e doğru tanıştım. Barthes'ları daha yakından tanımam ise 1970'li yıllarda oldu. Barthes'ları okudum, yazılarıma kaynak yaptım, her kitabımda yazılarından yararlandım, derslerini izledim, birçok metnini çevirmeye çalıştım. Barthes okumalarım kırk iki yıldır sürüyor (2015'te kırk beş yıl oldu). Barthes'i çevirmeye ise 1973'te başladım. Barthes'ları, benimsemiş olduğum bir başka göstergebilim kuramıyla (*anlamlama göstergebilimi*) kendi bakış açıma göre kaynaştırmaya yöneldim: Daha doğrusu göstergebilimsel tasarımın yalınlığını, tutarlılığını, tümükapsayıcılığını savunan bir modeli Barthes'in o eleştirmen-yazarlığıyla birleştirebilmeyi denedim: Bir başka deyişle, dilsel kapalılığı olan bir metni incelerken o metni aynı anda bir üretim kaynağı olarak görerek bir *gösterge eleştirisi*ni yazıya geçirmenin yollarını, *Metnin Sesi*'ni yakalamanın yollarını kendimce aradım. Metin çözümleme modelini Greimas'tan alırken, *Metnin Sesi*'ni dinlemeye ve duymaya da Barthes'in dönem öğrettikleriyle yöneldim.¹⁷

18. Şimdi geriye bakıyorum da Barthes'lar benim için hem bir *çalışma hakkı* hem de bir *dinlenme hakkı* olmuş. Barthes'ları okuyarak, Barthes'in derslerini izleyerek, metinlerini çevirerek aynı anda hem çalışma hakkımı hem de dinlenme hakkımı kullanmışım. Barthes çalışarak Barthes'la dinlenmişim. Yeri gelmiş Klasik yanıyla uğraşmış yorulmuş, yeri gelmiş Klasik yanıyla haz duyup dinlenmiş, ama yine yeri gelmiş Modern yanını kavrayabilmek için çaba harcayarak yorulmuş, yorulmanın olumlu sonuçlanma-

16 "Türkçe Çevirinin Sunuşu": 'Kuğunun Şarkısı" (M. Rifat), Roland Barthes, *Romanın Hazırlanışı II, agy, s. 9-10.*

17 Bkz. M. Rifat, *Metnin Sesi*, İstanbul, İş Kültür, 2007, 2. baskı, 2011.

şıyla da bu çalışmanın keyifli bir yolculuk olduğuna karar vermiştim. Çalışma ve dinlenme (hatta tembellik etme) haklarımı hâlâ Barthes okuyarak sürdürüyorum.

19. Buraya kadar söylediklerim Barthes'la, benim Barthes'a bakışımla ilgiliydi. Ama Barthes'a bakan, başka cepheden, karşı cepheden onu tanıyamadan bakanlar da oldu ülkemizde. Oğuz Demiralp, 2008'de, hazırlayacağım bir Barthes dosyası için (bu dosya sonradan kitaba dönüştü: bkz. 1 numaralı dipnottaki kitap) kaleme aldığı yazısının ("Osirisboy") bir yerinde, dünyadaki yeni yaklaşımlara, yeni kavramlara, özellikle de Barthes'a olan ilgilerine karşı bazı çevrelerce "burjuva biçimciliğiyle" suçlandıklarını, kendilerine "aba altından sopa gösterildiğini" belirtiyor. Ben bazı karşıt-çevrelerin işi daha da ileri götürdüklerini ve "sopayı abanın altından çıkarıp doğrudan bazı kişilere doğrulttuklarını", onları doğrudan "hedef gösterdiklerini" söyleyeceğim. Açıklayayım:

20. 1970'li yıllarda gerek İstanbul'da gerekse Ankara'da çıkan yayınlarda Barthes'a değinen yazılara yer veriliyor, Barthes'ın yapıtlarına göndermede bulunan bir doktora tezi yayımlanıyor, doktora seminerlerinde Barthes'ın göstergebilim ilkeleri inceleniyor, bakanlık yayınları arasından bir Barthes çevirisi çıkıyordu. Aynı yılların sonlarında (ya da 1980'lerin başında) bir gazetede, tanınmış bir öğretim üyesinin imzasıyla "Dili Neden Bozuyorlar?" diye bir yazı çıkıyordu. Yazıdan özellikle Barthes'la bağlantılı bölümleri alıntılıyorum:

"Fransa'da dil üzerinde yaptığı araştırmaları ile tanınan ve bizdeki aşırı öztürkçecilere de tesir eden komünist Roland Barthes bakınız ne diyor:

'Konuşma ve yazı dili bir düzenlemedir. Onu düzene sokan dilin kanunlarıdır. Her dil bir sınıflandırmadır ve her sınıflandırma sıkıcıdır... Dil bizzat yapısı ile insan düşüncesini çarpıtan bir mahiyeti hazırlar... Bütün konuşma ve yazma şekillerini içine alan dil müessesesi, ne gerici, ne ileridir, düpedüz faşisttir.

Bu durumda bizim yapacağımız şey dili bozmaktır. İnsanı baskıdan kurtaran bu oyun bozanlık, dilde sürekli devrim, bence edebiyatın ta kendisidir.'